

UNIVERSITATEA BABEȘ BOLYAI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE „ISIDOR TODORAN”

VIAȚA ȘI ACTIVITATEA PATRIARHULUI ECUMENIC ATHENAGORA I

(1886-1972)

-REZUMAT-

ÎNDRUMĂTOR:

PR. PROF. UNIV. DR. IOAN VASILE LEB

CANDIDAT:

PR. TEODOR CENUȘĂ

CLUJ-NAPOCA, 2023

CUPRINS

CUPRINS	3
Introducere	6
1. Motivație	7
2. Stadiul cercetării științifice în domeniu	7
3. Importanța și beneficiile temei	10
4. Obiective	11
5. Metodologia	11
6. Noutatea temei	12
Capitolul întâi	15
Capitolul al II-lea	24
II. 1. Iubirea aproapelui	25
II. 1. 1. Refugiații	25
II. 1. 2. Tinerii	26
II. 1. 3. Filantropia	27
II. 1. 4. Formarea preoților	28
II. 1. 5. Familia	28
II. 2. Relația cu cei de alte credințe	29
II. 3. Moaștele Sfântului Spiridon	30
II. 4. Revista „Sfântul Spiridon”	32
II. 5. Folosirea unui acompaniament instrumental în biserică	33
II. 6. Salvatorul insulei	40
Capitolul al III-lea	43
III. 1. Primele comunități grecești din America	43
III. 2. Înființarea unei Arhiepiscopii grecești în America	45
III. 3. Arhiepiscopul Athenagora al Americii de Nord și de Sud	51
III. 3. 1. Alegerea Mitropolitului Athenagora ca Arhiepiscop al Americii de Nord și de Sud	

III. 3. 2. Primii pași spre pace, organizarea Congresului reprezentanților clericilor și al laicilor	
54	
III. 3. 3. Primele nemulțumiri și opoziții	55
III. 3. 4. Arhiepiscopul Athenagora, un adevărat păstor de suflete	56
III. 3. 5. Arhiepiscopul Athenagora, un bun administrator	58
III. 3. 6. Acte de filantropie	59
III. 3. 7. Grija pentru educație	60
III. 4. Arhiepiscopul Athenagora și Statul American	61
Capitolul al IV-lea	64
IV. 1. Situația Patriarhiei de Constantinopol înainte și după Tratatul de la Lausanne	64
IV. 2. Un nou Patriarh	73
IV. 2. 1. Alegerea Patriarhului Athenagora	73
IV. 2. 2. Relația Patriarhului Athenagora cu statul turc	75
IV. 2. 3. Lupta împotriva comunismului	78
IV. 3. Problema Ciprului și Pogromul din noaptea de 6 -7 septembrie 1955	80
IV. 3. 1. Tensiuni în Cipru	81
IV. 3. 2. Pogromul din 6-7 septembrie 1955	83
IV. 3. 3. Procesele de la Yassiada	86
IV. 3. 4. Consecințe suportate de Patriarhul Ecumenic	87
IV. 4. Conferințele pregătitoare pentru Sfântul și Marele Sinod	90
IV. 4. 1. Congresul Panortodox din 1923	91
IV. 4. 2. Conferința Interortodoxă de la Mănăstirea Vatoped din 1930	91
IV. 4. 3. Conferința Panortodoxă de la Moscova din 1948	93
IV. 4. 4. Prima Conferință Panortodoxă de la Rhodos (24 septembrie – 1 octombrie 1961)	95
IV. 4. 5. A doua Conferință Panortodoxă de la Rhodos (26 – 29 septembrie 1963)	97
IV. 4. 6. A treia Conferință Panortodoxă de la Rhodos (1-14 noiembrie 1964)	99
IV. 4. 7. A patra Conferință Panortodoxă de la Chambesy (8-16 iunie 1968)	103
IV. 5. Patriarhul Athenagora și Consiliul Ecumenic al Bisericilor	106
IV. 6. Patriarhul Athenagora în dialog cu Biserica Romano-Catolică	113
IV. 6. 1. Interacțiuni între cele două Biserici surori în timp	115
IV. 6. 2. Viitorul Patriarh Athenagora și tangențe timpurii cu catolicii	118
IV. 6. 3. Dialogul Dragostei	120
IV. 6. 4. Conciliul al II-lea de la Vatican	123
IV. 6. 5. Conceptul de Biserici Surori	128

IV. 6. 6. Doi pelerini cu privirea ațintită spre Hristos	131
IV. 6. 6. 1. Pași în organizarea întâlnirii	131
IV. 6. 6. 2. O chemare fraternă	134
IV. 6. 6. 3. Ierusalim (1964)	136
IV. 6. 6. 4. Reflecții asupra întâlnirii istorice dintre Patriarhul Athenagora și Papa Paul al VI-lea	138
IV. 6. 7. Contribuția reprezentanților ortodocși la sesiunile Conciliului de la Vatican	143
IV. 6. 8. Ridicarea anatemei din 1054	148
IV. 7. Vizite oficiale	157
IV. 7. 1. Vizita Papei Paul al VI-lea în Istanbul	157
IV. 7. 2. Vizita Patriarhului Ecumenic Athenagora în România (1967)	162
IV. 7. 3. Patriarhul Ecumenic Athenagora la Roma	179
IV. 8. Viața spirituală a Patriarhului	184
IV. 9. Trecerea la cele veșnice a Patriarhului Athenagora	185
IV. 10. Patriarhul Athenagora descris de cei ce l-au cunoscut	187
Concluzii	191
Lista abrevierilor	194
Bibliografie	195

VIAȚA ȘI ACTIVITATEA PATRIARHULUI ECUMENIC ATHENAGORA I

(1886-1972)

-REZUMAT-

Cuvinte cheie: Patriarh ecumenic, Sfântul și Marele Sinod, Pogrom, Marea Schismă, dialog interconfesional, Biserica Romano-Catolică.

Lucrarea de față a apărut din dorința de a oferi societății contemporane românești o pildă, un exemplu, o perspectivă diferită sau chiar o lămurire în ceea ce privește „Viața și activitatea Patriarhului Athenagora”. O persoană care este multora necunoscută, iar unora prea puțin cunoscută se poate dovedi a fi un adevărat model în abordarea provocărilor actuale după coordonate evanghelice.

Patriarhul Athenagora a fost un om înțelept, dar și un om duhovnicesc, care a căutat întotdeauna pacea, dragostea și înțelegerea între toți locuitorii pământului indiferent de neam, religie sau poziție socială, făcându-se, asemenea Sfântului Apostol Pavel, „tuturor toate, ca în orice chip, să mântuiască pe unii” (I Cor. 9, 22). Bineînțeles, multe dintre faptele sale au fost poate exagerate, greșite, controversate, dar tocmai analizând aceste fapte, de la intenție și până la înfăptuire și urmări, avem șansa să dobândim lecții valoroase despre modul în care putem duce mai departe sau constitui un dialog interortodox sau interconfesional.

Deși Patriarhul Athenagora este o personalitate marcantă a istoriei bisericești universale, totuși literatura de specialitate din România îi dedică prea puține pagini. Este amintit în treacăt în manualele de Istorie Bisericească, în studii ale vremii, în contextul întrunirilor Panortodoxe de la Rhodos sau cu prilejul vizitei sale în România în toamna anului 1967, drept pentru care o lucrare compactă, care să cuprindă întreaga lui viață era imperios necesară.

Lucrarea este structurată pe patru capitole corespunzătoare etapelor importante din viața Patriarhului.

Primul capitol descrie locul nașterii, familia, educația timpurie și evenimentele importante din viața sa care au contribuit la conturarea personalității viitorului Patriarh. Născut pe 25 martie 1886 în localitatea Tsaraplana (astăzi Basiliko), lângă orașul Ioannina din regiunea

Epir, Aristokle Spirou ia încă de mic contact cu diversitatea etnică și religioasă trăind alături de sârbi, armeni, turci, jucându-se cu copii musulmani sau evrei și legând prietenii cu aceștia. În perioada 1903-1910 a urmat cursurile Scolii Teologice Patriarhale din Halki, iar în perioada 1910-1918 a slujit ca diacon al Episcopiei de Pelagonia. Odată cu încheierea Primului Război Mondial și cu dezmembrarea Imperiului Otoman, Episcopia de Pelagonia a fost cedată Bisericii din Serbia și astfel diaconul Athenagora a fost nevoit să se retragă timp de 6 luni la Chilia Mylopotamos din Sfântul Munte Athos. În 1919 a fost chemat de Mitropolitul Meletie Metaxachis să slujească ca arhidiacon la Catedrala Mitropolitană din Atena fiind ales și secretar al Sfântului Sinod al Bisericii din Grecia funcție pe care a deținut-o până în decembrie 1922.

Al doilea capitol descrie perioada cuprinsă între anii 1922-1930, perioadă în care Athenagora a fost Mitropolit al Insulei Corfu. De la casele construite și puse la dispoziția refugiaților, la școlile întemeiate, la grija față de tineri și până la pregătirea preoților toate aceste activități l-au făcut să se remarce ca fiind un bun organizator, un neobosit filantrop și un adevărat lider spiritual. În această perioadă prodigioasă a înființat YMCA Corfu (Young Men's Christian Association), Societatea „Sfântul Spiridon”, un Seminar Teologic, revista „Sfântul Spiridon” și tot el este cel care a oferit comunității din Corfu moaștele Sfântului Spiridon care timp de aproape cinci secole au fost în posesia familiei Vulgaris. Printre faptele sale controversate s-a numărat și introducerea orgii în bisericile din Corfu. Această decizie poate fi înțeleasă dacă ținem cont de contextul istoric, de faptul că insula Corfu fusese 400 de ani sub influență venețiană și catolică, și de faptul că ortodocșii de pe insulă mergeau la bisericile catolice nu din convingere, ci doar pentru ca acolo se cânta mai frumos.

În al treilea capitol al lucrării am vorbit despre contribuția majoră pe care Athenagora a avut-o în dezvoltarea Arhiepiscopiei Ortodoxe Grecești din America. Apărută oficial prin grija Arhiepiscopului Meletie Metaxakis pe 11 mai 1922 dar cu mărturii ale prezenței unei biserici grecești încă din anul 1864, Biserica Ortodoxă Greacă din America a apărut ca o necesitate în urma valului masiv de emigranți greci care au venit în America începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea. Dacă în anul 1906 pe continentul American erau doar 29 de biserici grecești, în anul 1916, zece ani mai târziu, erau numărate 59 de biserici, urmând ca până în 1926 să se ajungă la cifra de 153 de biserici parohiale grecești¹.

¹ Rev. Dr. Miltiades B. Efthimiou, „A brief history of Greek Orthodoxy in America 1880 – 2000”, in *Greek Orthodox Theological Review*, vol. 45 (2000), Nr. 1-4, p. 196

Deși încă din anul 1908, Patriarhia de Constantinopol prin Tomos Patriarhal încredințează parohiile ortodoxe grecești Sfântului Sinod al Greciei, abia în anul 1918 Arhiepiscopul Atenei Meletios Metaxakis însoțit de Episcopul Alexandru de Rodostolon merg în America și pun bazele unei episcopii. Până la venirea Arhiepiscopului Athenagora, în 1931, Biserica Greacă este greu încercată de disensiuni între royaliști și venizeliști, cu preoți nepregătiți, hirotoniți de episcopi ruși sau sârbi, cu episcopi trimiși de Sinodul Greciei cu pretenții de lideri spirituali de drept, în contextul în care din 1922, Arhiepiscopia Americii capătă un fel de semi-autonomie din partea Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol.

Athenagora a sosit în America la începutul anului 1931 fiind întronizat în biserica „Sfântul Elefterie” din New York pe data de 26 februarie. Imediat a început procesul de reorganizare a Arhiepiscopiei: a convocat al patrulea Congres laic-clerical (14 Noiembrie 1931) în cadrul căruia s-a hotărât eliminarea sistemului sinodal, centralizarea administrației și revenirea sub directa jurisdicție a Patriarhiei de Constantinopol. Aceste decizii, deși au îmbunătățit considerabil situația Arhiepiscopiei, au făcut din persoana Arhiepiscopului Athenagora ținta unor atacuri dușmănoase.

Deși a întâmpinat multe dificultăți, Athenagora s-a remarcat prin activități sociale, filantropice, culturale și spirituale: a înființat Seminarul „Sfânta Cruce” din Brookline Massachusetts (1937), Academia „Sfântul Vasile” din Garison, New York, Societatea „Brațul Filantropic al Bisericii” (1931) și publicația „Orthodox Observer” (1943-prezent). Una dintre preocupările sale de bază au fost vizitele sale pastorale în toate parohiile Arhiepiscopiei, stând de vorbă cu oamenii, ascultându-i, încercând să rezolve conflictele dintre venizeliști și royaliști și asigurându-se că preotul comunității este bine pregătit și vrednic de slujba pe care o deține. În cei optsprezece ani de păstorire în America a reușit să viziteze fiecare parohie de cel puțin două ori². A purtat o permanentă grijă față de preoți și de familiile lor considerându-se a fi un frate mai mare al lor gata oricând să îi ajute și să îi susțină. A încurajat educația lor, i-a îndemnat spre o bună colaborare cu laicii și i-a eliberat de obligația de a purta părul lung și barba mare așa cum era regula în Est³.

² Rt. Rev. Dr. George Papaioannou late Bishop of New Jersey, „The diamond Jubilee of the Greek Orthodox Archdiocese of America, 1922-1997” în *Greek Orthodox Theological Review*, Vol. 45 (2000), Nr. 1/4, p. 252

³ Olivier Clement „Athenagoras I: Orthodoxy in the service of unity” in *The Ecumenical Review*, World Council of Churches, vol. 25 (1973), nr. 3, p. 313;

Un alt aspect pe care l-am surprins în acest capitol a fost și relația Arhiepiscopului Athenagora cu președinții și conducătorii statului american. De îndată ce a sosit în America și a reușit să împace spiritele, a mers în vizită la președintele Herbert Hoover pentru a-l asigura că disensiunile dintre greci, care tulburaseră timp de un deceniu statul american, au luat sfârșit. Relații de prietenie a avut și cu următorii doi președinți americani Franklin Roosevelt și Harry Truman. Cel din urmă i-a pus chiar la dispoziție avionul prezidențial, renumitul Air Force One, pentru a ajunge în Turcia pe data de 26 Ianuarie 1949, după ce fusese ales, în noiembrie 1948, în funcția de Patriarh Ecumenic.

În cel de-al patrulea capitol am prezentat momente din viața de patriarh a protagonistului nostru, rolul important pe care l-a avut în lupta contra expansiunii comuniste, contextul în care a ajuns patriarh, relațiile cu celelalte biserici și lupta pentru unitatea națională și religioasă. După încheierea celui de-al doilea Război mondial, Statele Unite au sesizat ascensiunea Patriarhiei Moscovei ca instrument al politicii internaționale a Rusiei și de aceea a căutat să susțină și să consolideze Patriarhia Ortodoxă de Constantinopol ca reacție împotriva expansiunii influenței sovietice în Balcani și în Orientul Mijlociu.

Din 1946 Patriarh Ecumenic era Maximos care simpatiza cu Uniunea Sovietică drept pentru care a fost forțat să se retragă din funcție în 1948 pe motive de sănătate . În locul lui a fost ales, în noiembrie 1948, Arhiepiscopul Americii, Athenagora în vârstă de 61 de ani. Acesta nu îndeplinea nici una dintre condițiile impuse de turci candidaților la Patriarhia Ecumenică după Tratatul de la Laussane din 1923, dar datorită sprijinului de care Turcia avea nevoie din partea Statelor Unite ale Americii, această decizie a fost acceptată, Patriarhului Athenagora fiindu-i acordată cetățenia turcă la sosirea pe aeroportul din Istanbul de către prefectul orașului .

La momentul sosirii Patriarhului Athenagora, în Turcia erau în jur de 300000 de greci creștini ortodocși, marea lor majoritate fiind în Istanbul. Din punct de vedere jurisdicțional, Patriarhia de Constantinopol cuprindea zone grecești precum Muntele Athos, Patmos și insulele dodecaneze, toată diaspora grecească din Vestul Europei, America și Australia, o parte din diaspora rusă din Europa, Biserica semi-autonomă din Creta și Biserica autonomă din Finlanda.

Odată instalat ca Patriarh, Athenagora a căutat să aibă relații bune cu autoritatea turcă fiind primul Patriarh care a primit vizita unui prim ministru turec în persoana lui Adnan Menderes în 1952. A căutat cu orice prilej să îmbunătățească relațiile dintre grecii din Istanbul și turcii: trimitea felicitări și mesaje cu ocazia sărbătorilor turcești, a arborat steagul turcesc pe

clădirea Patriarhiei ca orice instituție publică, iar în biroul lui personal vizitatorul era uimit să descopere un tablou imens cu Kemal Atatürk, fondatorul Turciei moderne.

Toate aceste relații bune au încetat în 1955 odată cu apariția problemelor din Cipru și cu Pogromul din noaptea de 6 spre 7 septembrie atunci când, în decursul a câtorva ore, au fost distruse case, magazine, biserici și tot ce aparținea comunității grecești din Istanbul. Totul a început după al doilea Război mondial atunci când ciprioții greci s-au revoltat împotriva britanicilor sub a căror dominație se aflau încă din anul 1878 și care acum susțineau ideea unirii cu Grecia. Lucrurile au luat amploare după alegerea lui Macarie ca Arhiepiscop al Bisericii Ortodoxe Autocefale Greci din Corfu în anul 1950, care a apelat la ajutorul Greciei pentru realizarea unirii. Turcii, care reprezentau o minoritate în Cipru, s-au simțit amenințați și astfel a început deteriorarea relațiilor dintre cele două țări.

La scurt timp, Patriarhul Athenagora a căzut din grațiile atât ale turcilor care îi solicitaseră ajutorul și care se așteptau ca acesta să îl depună din treaptă pe episcopul dezbinător Macarie, dar și din grațiile grecilor care s-ar fi așteptat ca Patriarhul să susțină unirea Ciprului cu Grecia. Din acel moment au început proteste împotriva Patriarhului cerându-se mutarea Patriarhiei Ecumenice de pe teritoriul Turciei și expulzarea tuturor grecilor din Istanbul.

Problema Ciprului s-a rezolvat parțial în 1960 atunci când insula a obținut independența statală constituindu-se ca republică federală binațională (grecă și turcă), dar imaginea Patriarhului Ecumenic a rămas pătată, iar relația lui cu statul turc nu a mai fost nici pe departe așa de bună ca la urcarea lui pe tronul constantinopolitan ci, dimpotrivă, într-o continuă înrăutățire. Patriarhului i-a fost interzis să exercite orice funcție în afara granițelor țării, a pierdut posibilitatea de a tipări (tipografia patriarhiei a fost închisă în 1964), celor două periodice patriarhale „Ortodoxia” (1926-1963) și „Apostolul Andrei”(1951-1964) le-a fost întreruptă apariția iar Școala Patriarhală din Halki a fost închisă în 1971. Astfel, cel care la sosirea în Turcia la începutul anului 1949 era primit cu mare fast, a ajuns ca până la sfârșitul vieții să fie privit ca o persona non grata .

Tot în acest capitol am prezentat relațiile pe care Patriarhul Athenagora le-a avut cu celelalte Biserici, și în special cu Biserica Romano-Catolică. El este cunoscut ca cel care împreună cu papa Paul al VI-lea au revocat decretele de excomunicare reciprocă aruncate de către cardinalul Humbert de Moyenmoutier și patriarhul Mihail I Cerularie în catedrala Sfânta Sofia din Constantinopol, fapt ce a constituit Marea Schisma, adică ruptura durabilă dintre cele două Biserici din 1054. Declarația de ridicare a anaternelor a fost citită concomitent în ziua de 7 decembrie 1965 în Catedrala „Sfântul Petru” din Roma cu ocazia încheierii Conciliului II Vatican (1962-1965) și în Catedrala „Sfântul Gheorghe” a Patriarhiei din Constantinopol.

În urma întâlnirii de la Ierusalim din 4-6 ianuarie 1964, dintre Patriarhul Athenagora și Papa Paul al VI-lea, dialogul dintre Biserica Ortodoxă și cea Romano-Catolică s-a intensificat, culminând cu vizitele reciproce făcute de Papa Paul al VI-lea la Patriarhia de Constantinopol între 25-26 iulie 1967 și de Patriarhul Athenagora la Roma între 26-28 octombrie 1967.

Acest dialog inițiat de Patriarhul Athenagora nu a avut consensul întregii Ortodoxii, ci dimpotrivă, mulți au considerat că prin astfel de acte ecumeniste este afectată însăși esența Ortodoxiei. Printre cei care nu au văzut cu ochi buni faptele Patriarhului Athenagora enumerăm pe Mitropolitul Hrisostom al Atenei, pe Arhimanditul Epifanie Teodoropoulos, pe Sfântul Paisie Aghioritul care i-a și scris câteva gânduri patriarhului publicate în Ziarul Ορθόδοξος Τύπος (Presa Ortodoxă) în anul 1969 sau teologul sârb Arhimandritul Iustin Popovici.

O altă temă prezentată pe parcursul celui de-al patrulea capitol este legată de pregătirea Sfântului și Marelui Sinod. Patriarhul Athenagora a convocat Conferințele Panortodoxe de la Rhodos din anii 1961, 1963 și 1964 și a patra Conferință Panortodoxă de la Chambey, Geneva, din 1968. La aceste conferințe, Bisericile ortodoxe participante, pe lângă discuțiile pe marginea temelor ce făceau parte din agenda Sfântului și Marelui Sinod, au stabilit și principiul dialogului cu Biserica Romano-Catolică ca fiind pe picior de egalitate și s-a pus problema prezenței delegațiilor ortodocși la sesiunile celui de-al doilea Conciliu de la Vatican (1962-1965).

Parcurgând cele patru capitole observăm implicarea Patriarhului Athenagora în viața bisericească a secolului al XX-lea. Pe lângă simpla relatare a evenimentelor importante din viața Patriarhului am căutat să explic contextul istoric și social al faptelor sale în așa fel încât să ajungem la o cunoaștere cât mai reală a problemelor cu care s-a confruntat, a mediului în care a activat, a provocărilor pe care le-a întâmpinat, căutând să creionez și un portret spiritual și cultural al Patriarhului spre o mai bună înțelegere a gândirii și a motivației sale. Totodată, consider că prin această lucrare am deschis calea unor cercetări ulterioare, întrucât multe fapte și aspecte ale vieții sale pot fi studiate mult mai în amănunt și aprofundate pentru completarea paginilor din marea carte a Istoriei Bisericești Universale.